

ХАТА МОЯ, БІЛА ХАТА, СИМВОЛ ТЕПЛА Й ДОБРОТИ...

Сценарій виховного заходу

Світлана ДЕМ'ЯНЕНКО, викладач-методист Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

Мета:

- розкрити давню історію спорудження житла на Україні, його архітектурні особливості;
- відтворити в пам'яті і систематизувати знання вихованців про символіку людського житла як сімейного вогнища, про такий вид колективної праці як «толока»;
- ознайомити із обрядами й повір'ями, пов'язаними з будівництвом садиби; художніми творами, в яких оспівується батьківська хата;
- спонукати молодь до осмислення ролі житла як важливого елементу матеріальної та духовної культури нашого народу;
- виховувати шанобливе ставлення до помешкання, відчуття «рідного гнізда», повагу до батьків, рідних;
- прищеплювати любов до рідного краю, до минуло-го та сьогодення, бажання сповідувати кращі українські традиції.

Обладнання:

- Святково прибрана сцена: піч, скриня, стіл, колиска, лави, застелені тканими веретами; жердина, на якій висять домоткані рушники, одяг; мисник, на якому стоять вироби з глини: миски, горняті, глечики; на покутті образ Матері Божої; стіл устелений скатертиною; калина і хліб на рушникові.
- Презентація: ілюстрації картин, малюнків, фото інтер'єру української хати різних регіонів України та в різні часи, книжки про народне житло, вислови, мультимедійна презентація, музичні кліпи.

Напишу я слово про хату.

*На Україні й поза Україною сущу архітектурну
праматір пристанища людського...
високонравственну людську оселю.*

О. Довженко

Село на нашій Україні, неначе писанка село...

Т. Шевченко

Хід заходу

Викладач. Доброго дня усім у нашій народознавчій Світлиці.

Сьогодні ми з вами поведемо мову про українську хату. Ми дуже часто говоримо: «мій рідний дім», «моя домівка», «моя хата». Та чи замислювалися ви над глибинним значенням цих слів?

Здавна вважалося, щоб полюбити – треба знати, а щоб знати – маєш полюбити. І той ставок, освітлений серпанком місяця, і леваду з попасом корів, і крислате дерево на краю села, і Чумацький Шлях, усміх незрадливої юнки, мудрий погляд бабусі, чаївний гук кобзи, поклик освітлених вікон маленької хати (В. Скуратівський).

Не збайдужіти, не забути, не зрадити пам'яті пращурів наших, не втратити ці духовні обереги – обов'язок кожного з нас. Це коріння наше. Людина мусить завжди повернутися до родинного вогнища, бодай у спогадах.

Пісня «Смерекова хата»

(сл. М. Бакая, муз. П. Дворського)

Наснілись мальви, ruta й м'ята
І скрип криничний журавля,
І смерекова отча хата,
Яку давно покинув я.
Наснівся сад в веснянім цвіті,
Струнка смерічка край воріт,
І найрідніша в цілім світі
Матуся сива на дворі.

Приспів:

Смерекова хата, батьківський поріг,
Смерекова хата – на крутій горі.
Як прийду до нії, коліном припаду,
Грудочку землі своєї до вуст прикладу.

Вона як пісня – серцю мила,
Старенъка хата край села.

МЕТОДИЧНИЙ АРСЕНАЛ УЧИТЕЛЯ

Війна її вогнем палила,
Але спалити не змогла.
Кришились грізні блискавиці
І грози падали не раз,
Вона стоїть немов із криці
І день у день чекає нас.

Прислів.

Спішу до неї мов лелека,
Простори кинувши до ніг,
Несу любов свою здалека,
Яку назавжди я зберіг.
Дитячих літ моїх колиска,
Моя пораднице свята,
Вона як доля – рідна й близька,
Миліш її ніде нема.

Прислів.

Викладач. З хатою пов'язані найсвітліші спогади і почуття кожної людини. Тому вона й опоетизована художниками слова та майстрами пензля.

«Хато моя, рідна батьківська хато! Ти випливаєш із туманної далечі минулих літ і стоїш переді мною білим видом, немов хмарина серед буйного цвітіння вишень», – так поетично відгукувався про рідну хату Іван Цопа.

Українська хата – невід'ємна частина культури нашого народу. Вона є матеріальним втіленням уявлень та вірувань українців, укладу їхнього життя, побуту та взірцем естетичних вподобань.

Хата, збудована дідовими руками, завжди уособлювала певний світ. Разом із садком, вишнями, хрушами, ставком, нарешті, землею і небом. Якщо вірити в те, що душа людська вічна і ми вже колись жили на цій землі, перевтілюючись в іншу сутність після смерті, то саме в цих старих хатах відчувається дух проростання пракореня, причетність до рідної землі, роду і народу.

Музей О. Довженка в с. Сосниці

Т. Шевченко «Батьківська хата»

Саме тому українська хата мислиться нескінченним ланцюгом людських долі, що простягнувся аж у Всесвіт.

В українській літературі батьківська хата стала величною метафорою у творчості Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Довженка, В. Симоненка, О. Гончара, А. Малишка, Д. Павличка.

А хати Шевченка, Франка і «білий будиночок» Лесі Українки стали символічними колисками, де народились українські генії, де виплекався дух, розум, совість, надія нації, і в цьому плані символізують Україну, її духовне начало.

Саме її, «білу, з теплою солом'яною стріхою, що порослала зеленим оксамитовим мохом, архітектурну праматір пристанища людського, незамкнену, вічно відкриту для всіх без стуку в двері... бідну і ясну, як добре слово, і просту, ніби створили її не робочі людські руки, а сама природа, немовби виросла вона, мов сироїжка в зеленій траві», – згадує О. Довженко в оповіданні «Хата» та повісті «Зачарована Десна».

Розкриймо і ми для себе сторінки життя української хати, здійснімо уявну подорож. А допоможуть мені наші гуртківці, які виступатимуть сьогодні у ролі дослідників, декламаторів та співаків.

Віртуальна подорож

Культуролог. Житло – один з найбільш значущих компонентів традиційно-побутової культури будь-якого народу.

Це певний мікро-космос, у замкненому просторі якого проходить родинне життя. Він складався протягом століть і увібрал досвід багатьох поколінь.

Хата – житловий простір людини, місце родинних обрядів, символ добробыту. У хаті втілювався весь життєвий простір і світоглядний космос українця. Недаремно кажуть: «Моя хата небом крита, землею підбита, вітром загороджена».

Як увесь світ поділяється на три частини: земну, підземну і небесну сфери, – так і хата відображає ці сфери буття: стеля – небесний духовний світ (сволок із сакральними знаками, божниця у кутку); стіни, вікна, двері – символи реального земного життя і спілкування з іншими людьми; нижній ярус – підлога, низ стіни з підліччям, поріг уявлялися як межа земного й підземного світів.

Лексикограф. Хата – загальнопоширена на території України назва житлової споруди. Поряд із цим терміном у західних районах побутували назви хижі, халупа, на Лівобережжі – хатина. У південних степових

районах частково заглиблене в землю житло називалося бурдей, землянка, а підвищене – верхова хата, горішня хата, горішник. Бідняцька хата гуцулів та бойків Карпат мала назву бурдей (бурдій).

Стародавня назва «хата» сягає тисячолітніх глибин. Тож щодо походження цієї назви існує чимало гіпотез та думок.

Етимологічний словник Фасмера зазначає, що слово є запозиченням давньоугорської форми сучасного угорського слова *ház* («дім»), яка, на думку Фасмера, походить від авестійського *kata* – «дім, яма». Франц Міклошич та Ян Чекановський вважають, що слово за позичене безпосередньо з іранських мов.

Харківські вчені Г. Успенський та Д. Бантиш-Каменський виводять цей термін з німецької *Hütte* («курінь», «хижі»), а академік А. Кримський і археолог В. Седов відстоюють думку про її витоки з іранських мовних джерел.

Дослідники української старовини висловлюють ще й такі погляди:

- Архип Данилюк припускає наявність цього слова вже навіть у дольдовиковий період;
- Агатангел Кримський висловив гіпотезу про поширення цього слова з півдня (Мала Азія) на північ і захід;
- Володимир Чивиліхін припускає, що слово «хата» було у скіфів;
- Тамара Косміна зазначає, що житло окремої орійської родини було храмом родового духу (український архетип «хата» буквально – «житло духу предка»).

Археолог. В Україні у 1965 р. було знайдено одне з найдавніших жител, що збереглося до сьогодні. За оцінками вчених, вік цієї оселі – приблизно 15 000 років. Це житло було зроблене з кісток мамонта; знахідка була зроблена в місті Межиріччі, неподалік від Києва. Припускають, що житло було покрите шкурами мамонта. Це житло доби кроманьонців було виявлене селянином, що копав фундамент на глибину 2 м. Зараз житло кроманьонців з Межиріччя експонується в Палеонтологічному музеї імені В. Топачевського в Києві.

Археологами зроблено ряд реконструкцій слов'янських жител другої половини I тис. до н. е. Стіни давньослов'янських жител зводилися у зруб із брусів або каркасної конструкції та обмазувалися глиною. Житла були здебільшого однокамерні, іноді заглиблі в ґрунт (так звані землянки та напівземлянки), або з підсипкою стін зовні.

Цікаво, що в екстремальних умовах уже в новітні часи народ знову звертається до свого історичного досвіду. Так у землянках-бурдеях мешкало найбідніше селянство Поділля у другій половині XIX – на початку ХХ ст.

У роки війни населення нашої країни замість зруйнованих хат також будувало землянки. Архаїчні конструкції наочно простежуються у тимчасових житлах – колибах пастухів і лісорубів Карпат.

Читець.

Уривок з роману

С. Скляренка «Святослав»

«Вийшовши на вал городища, Ант довго дивився й прислухався. Усе віщувало добру днину: від Дніпра ледь повівав теплий низовий вітер, небо вгорі було чисте, а зорі на ньому ясні, срібний серп місяця спускався до правого берега, на травах лежала щедра роса, на Дніпрі і в затоках, прокидаючись, весело перекликались птахи.

Так Ант вирішив, що йому не слід ждати, й одразу повернувся до хижі. Переступивши в темряві кілька кам'яних східців, що вели вниз, він відчинив важкі набряклі двері і опинився в хаті.

Там було дуже тепло, парко. Посередині, викладений камінням ямі, тіло вогнище, над яким, ніби велике кінське вухо, звисав виплетений з лози й обмазаний рудою глиною широкий димар. Ант знайшов у півтемряві сухих дров, підкинув до вогнища, і воно ожило, загоготіло, у димар хвилею покотив густий дим.

Коли вогонь розгорівся ще дужче, у хижі посвітліло, в червонкуватому миготливому відсвіті окреслились стіни, на кілочках висіла зброя й одежда; складена із жердин, підперта сошками стеля, до близьку вітерта ногами кам'яна підлога, низькі двері, що вели до клітей.

Посеред хижі, недалеко від вогнища, стало видно викладену камінням ще одну яму-піч, у якій пекли хліб, різний посуд біля неї – череп'яні з вузькими шийками корчаги й широковерхі горнці, дерев'яні кадоби, ночви, миски.

Нарешті полум'я освітило й куточки хижі, в одному з яких – за вогнищем – стало видно глиняний приступок, а на ньому дерев'яні постаті Перуна і Волоса, невеличкої бронзової, вкритої прозеленню Рожениці – фігурки голої, із складеними на животі руками жінки.

У другому кутку хижі, праворуч від вогнища, на низькому помості з дощок, прикрившись звіриними шкурами, лежало кілька чоловік. Ант ходив по хижі дуже тихо, скрадаючись, і вони, либо ж, не чули його кроків – спали».

Викладач. Заслуговує на увагу і особливість забудови селищ трипільської доби (V–III тис. до н. е.). Існує досить вагома система доказів – а це і висновки Вікентія Хвойки, і наукові

дослідження Миколи Марпа, Віктора Петрова, Омеляна Партицького, Вадима Щербаківського, Миколи Суслопарова, Валентина Даниленка, Григорія Василенка та ін. – щодо визначної ролі трипільців у формуванні сучасного населення України.

Археолог. Найбільшими трипільськими поселеннями були протоміста в межиріччі Дніпра та Південного Бугу: Майданецька, Доброводи, Талянки та ін.

Науковці зазначають, що житла розташовувалися по колу з великим майданом посередині, що, мабуть, слугував як місце для народних зборів, віче тощо, або ж як загін для великої рогатої худоби. Щоправда, житла трипільців були дещо більші, ніж хати звичайних селян. Вони мали такі розміри: в ширину – 4–5 м, а в довжину – 15–20 м. Іноді були і двоповерхові, загальна площа яких досягала 200 м². Такі поселення нагадували справжні протоміста, в яких могло проживати до 50 тисяч чоловік. Трипільські хати мали кілька кімнат, відгороджених одна від одної дерев'яними перегородками. Кожна з кімнат мала лежанку, жертовник та місце для роботи.

Взагалі, способи будівництва хат залежали від місцевих умов: це переважно плетені з лози і обмазані з обох боків стіни. У безлісних районах будували з вальків глини. Зовні трипільці білили та фарбували житло у жовтий або червоний колір. Іноді хати розписувалися дивовижними червоно-чорними візерунками. Таке декоративне мистецтво створювало неповторний колорит селища.

Уже найдавніші трипільські будівлі мали вікна – «очі». Через вікна своєї хати людина дивиться на світ.

Найдавніші вікна були просто отворами і закривалися створками. Шиби в давнину заміняли волові міхури, напнуті на рами. А вже в XVI–XVII ст. шиби робили з пластинок слюди, закріплюючи їх свинцем. Із появою скла вікна стали справжньою окрасою хати. Зсередини вони завішувалися оздобленими занавісками, або «фіранками», через які можна було бачити все, що діється на вулиці, але погано видно, що в хаті. Подекуди вікна прикрашали вишитими рушниками, що служили оберегами. На віконних рамках виконували різьблення, особливо в Карпатах та Закарпатті. Ці традиції збережені й нині.

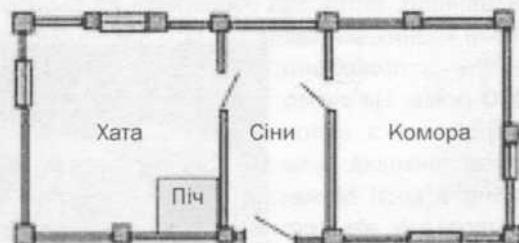
Архітектор. Українська хата пройшла багатовіковий розвиток від одноподільних до дво-, три-, та багатоподільних споруд, яким були притаманні яскрава запальна виразність, локальна специфіка, різноманітність планування тощо.

Українська хата на всій території свого поширення (за винятком гірських районів Карпат, придністровської зони Буковини та Поділля, де під житлом влаштовували цокольний поверх, – погреб, пивницю, – який використовували для господарських потреб) являла собою наземну одноповерхову споруду. Хату будували у вигляді прямокутника. З XI–XIII ст. в Україні була перевага житла однокамерного, тобто з однією величезною кімнатою. А з XIII ст. хати будують разом із сіннями.

З XIX ст. стають популярними трикамерні хати, де крім сіней додавалась комора. Призначення комори було різним: на Поліссі – це для зберігання овочів, у західних регіонах України зберігали реманент.

Розрізняли в той час два типи житла: «две хати під ряд» та «хата через сіни». Взагалі, план хати був досить стандартний.

План української хати

Культуролог. Число «3» традиційно стало складовою частиною символічного змісту хати. За вертикалью житло ділиться на три частини. Три яруси житлового простору відігравали важливу символічну роль у взаємозв'язку обжитого простору з Всесвітом.

Верхній ярус житла – це зв'язок з небом, високою сферою свіtotворення. Сволок виконує роль охоронця оселі, лінії, на якій вона тримається та які не сміють переступити злі духи.

Елементи середнього ярусу – стіни, двері, вікна, простінки – це проміжок між ідеалізованою небесною

сферию та підземним світом. Вікна і двері виступали в ролі канатів спілкування людини з навколоишнім світом, наділялися магічними властивостями оберегів житла.

Нижній ярус (долівка, підліччя, призьба) – це поєднання з Матір'ю-Землею, нижнім світом творення, межа світу наземного і підземного.

У житловій кімнаті, як правило, було 3 вікна, на фасадній стіні – 3 отвори (двері та 2 вікна). Саме житло найчастіше було трикамерним: сіни, хата, комора.

С. Васильківський «Козацький двір»
українська хата мала троє вікон: покутнє, застольне та навпроти печі. У багатьох було ще маленьке віконце над піччю. Вікна – «очі» хати, що освітлюють житло, «зв'язуючи замкнутий внутрішній простір з безмежним зовнішнього світу».

Літературознавець. В одній з легенд Літинського повіту переповідається, що люди не вміли будувати хат до потопу й жили просто неба. Та після потопу, коли настала сурова зима, Ной збудував для своєї родини дерев'яний курінь. Коли родина Ноя збільшилася, він побудував більший курінь. З плинном часу, вдосконалившись у теслярському мистецтві, вибудував уже й невеличку хату.

Перші хати, які люди зводили після Ноя, були зовсім без вікон. Одна жінка, щоб освітити всередині свою хату, вхопила якось решето і почала бігати подвір'ям, намагаючись спіймати промінь сонця. Раптом з'явився ангел в образі звичайної людини і, посміявшись над жінкою, сказав: «Нерозумна ти, бабо». Тоді взяв сокиру, прорубав у хаті діру – і хата освітилася. Вглядівши це, жінка зраділа, однак зауважила: «Все це добре, але як же я тепер вбережу свою хату від холоду?» Тоді ангел, щоб зарадити їй, пішов до берегу моря, знайшов там велику рибу, вийняв з неї міхур і затулів ним прорубаний отвір, отож у хаті було і світло й тепло. Відтоді і всі інші люди почали будувати собі хати з вікнами [1].

Побілена дерев'яна хата з солом'яною стріхкою із села Луги на Поділлі

ною; з глини, змішаної з соломою; з трісок з глиною; з дерев'яних брусків у зруб; з цегли і, нарешті, дуже рідко, з каміння.

Українська хата – це затишна, найчастіше білена зовні і всередині, будівля під солом'яним дахом. На Півдні України хати завжди білили.

Хати дуже часто розмальовували, бо вірили, що розмальована хата – це захист від злих духів. Такий вигляд української хати підкреслював естетичні смаки та характер українців.

Читець.

Уривок з повісті I. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»

«Недалеко до Богуслава, коло Rosi, в довгому покрученому яру розкинулось село Семигори. Яр в'ється гадюкою між круглими горами, між зеленими терасами; од яру на всі боки розбіглись, неначе гілки дерева, глибокі рукави й поховались десь далеко в густих лісах. На дні довгого яру блищають рядками ставочки в очеретах, в осоці, зеленіють левади. Греблі обсаджені столітніми вербами. В глибокому яру ніби в'ється оксамитовий зелений пояс, на котрому блищають ніби вправлені в зелену оправу прикраси з срібла. Два ряди білих хат поміж горами білють, неначе два рядки перлів на зеленому поясі. Коло хат зеленіють густі старі садки».

Викладач. Біленька хата і садок – одвічні символи України. Красу біленької української хати оспівували поети та зображували художники різних часів, наприклад, Тарас Шевченко, Архип Куїнджі, Ілля Рєпін.

Викладач. Біленька хата і садок – одвічні символи України. Красу біленької української хати оспівували поети та зображували художники різних часів, наприклад, Тарас Шевченко, Архип Куїнджі, Ілля Рєпін.

А. Куїнджі «Вечір на Україні», 1878 р.

І. Рєпін «Українська хата», 1880 р.

Т. Шевченко «Селянська родина», 1843 р.

А матері вечерять ждуть.
Сім'я вечеря коло хати,
Вечірня зіронька встає.
Дочка вечерять подає,

А мати хоче научати, (Двічі)
Так соловейко не дає.
Поклала мати коло хати
Маленьких діточок своїх;
Сама заснула коло їх.
Затихло все, тільки дівчата, (Двічі)
Та соловейко не затих.

Публіцист. В Україні хати незвичайні. Чисті, виблені, розмальовані кольоровою глиною, оздоблені витинанками, уквітчані пахучими травами. Віками склалося так, що українська хата не мислилася окрім від вишневого садка, ставка, криниці над шляхом, куща калини біля неї, мальв та півників на припічку і чорнобривців та матіол у квітнику. Хату, господарські приміщення: комору, льох, повітку, хлів, кошару, криницю, – зводили посеред садиби, подалі від поля і яру – у розкішному садку. Отож українське село було одним великим садом.

Разом із вишитими рушниками, домотканими діржками та мальованими коминами, що здавна прикрашали хату і захищали її від ворожих людині сил, українське житло становило цілісну систему і слугувало своєрідною візиткою українців як нації у світі.

Українську білу хату оспівано в піснях, в творах наших письменників, нею ж захоплювалися й іноземні мандрівники. Німецький географ Йоган Георг Коль, перебуваючи в Україні 1838 р., писав: «Українці живуть в охайних, завше підтримуваних у чистоті хатах, які начебто усміхаються до тебе. Господині не задоволяються тим, що кожній суботи миють їх, як це роблять голландці, але ще й раз на два тижні більше житло. Від того хати на Україні виглядають велими чепурними, немовби свіковиблілене полотно».

Внутрішнє оздоблення хати рибалки

Хор.
«Садок вишневий коло хати»
(Тарас Шевченко)

Садок вишневий коло хати,
Хруші над вишнями гудуть,
Плугатарі з плугами йдуть,
Співаючи ідуть дівчата,
(Двічі)

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

Читець.

Ой у полі річка,
Через річку кладка,
На горбочку у садочку
Біленькая хатка.

Степан Руданський

Викладач. «Біла хата», «біла світлиця», «біла рука», «біла сорочка» – це стало неодмінною національною прикметою українця. Бо мали на увазі – «красива». З давніх-давен, за народними уявленнями, біла барва – це символ чистоти, морального здоров'я, душевної краси.

Мабуть, самою долею суджено було українській хаті бути білою. Адже саме багатство земель більшості областей України на білу глину зумовило традицію мастисти стіни в білій колір.

Чисто виблені хати, та ще й підмальовані орнаментами, приваблювали своєю різноманітністю. Живописний образ українського села відтворив у своїх віршах Т. Шевченко.

Читець.

Іду я тихою хodoю,
Дивлюсь – аж он переді мною,
Неначе дива виринають,
Із хмари тихо виступають
Обрив високий, гай, байрак,
Хати біленькі виглядають,
Мов діти в білих сорочках
У піжмурки в яру гуляють,
А далі сивий наш козак
Дніпро лугами вигравав,
А одне, одне за Дніпром,
На пригорі, ніби капличка,
Козацька церква невеличка.

Т. Шевченко

Культуролог. Тяжіння до колористики властиве українській культурі. Так, ще в X–XI ст. хати білили, додаючи до фарби певні відтінки: на Поділлі – сині, на Середньому Подніпров'ї – блакитні, на Волині й більшій частині Полісся – голубі, північніше Сумщини біла фарба замінялася жовто-коричневою, «теплою». Тильні боки стін і господарські споруди обмащувалися рудою чи жовтою глиною.

Інколи обмазка мала подвійні кольори – блакитний і білий, синій з голубим, білий з жовтим. Особливо багато кольору використовувалося в оформленні каркасних та монолітних конструкцій, у яких білена гладенька поверхня стін була прекрасним фоном для підводки призьби, віконниць, настінних розписів.

На Поділлі та Півдні для оформлення фасадів широко вживали синьку. Спочатку підсивнювали тільки рельєфи, а наприкінці XIX на початку ХХ ст. навпаки – залишали білими рельєфи і фарбували в різні відтінки синього всю площину стін. Дніпропетровщина відома народним петриківським розписом.

Оздоблення хати як зовні, так і всередині мало не тільки естетичне значення, але й виконувало певні інформативні та магічні функції. Наприклад, обведення побіленої хати кольоровою фарбою внизу має ті ж властивості, що й замкнене коло – оберігати від злих духів та різних напастей всю родину.

Читець.

A. Загрійчук «Наша хата»

Скільки сині, весняної сині!
Скільки світлої голубизни!
Мати хату нашу білити нині
Світлим цвітом ранньої весни.
Розцвітають барви синьоокі
Легко під рукою на стіні,
І в цвіту кущі бузку високі,
І фіалки перші запашні.
І стойть хатина невелика,
Як весняна квітка, на горбі.
– Де ви, мамо, – запитаю тихо, –
Віднайшли ці фарби голубі?
Як зуміли в серці поєднати
Синь печалі й щастя голубінъ?
Біла хата, наша рідна хата –
Білять синє небо голуби.

Викладач. Для Західних регіонів України не характерна білизна. Адже на Прикарпатті та Закарпатті поширені декоративні вироби з дерева, різьба, інкрустація. Тому кожен дім нагадує казковий дерев'яний будиночок.

Варто пам'ятати, що у людській оселі першорядну роль відіграє не багатство, а помірність, гармонія речей і предметів, де чистота, охайність милують око. У народі кажуть: «Хата хоч і бідененька, але чиста і чепурненька, а тому гарна й весела».

Читець.

I. Цабієнко «Хата»

Старенька хата, наче добра мати,
Короткозоро мружиться на схід.
Здається – їй вже кілька сотень літ,
А хата і не втомиться чекати.

Стойть собі, пригожа, край села.
Вже посивіла русокоса стріха –
Мабуть таки пережила і лиxo,
Тоді, коли молодшою була.

Але мовчить. Не скажиться – ні-ні!
Ще й усміхнутися може перехожим,
Коли у день ясний, погожий
Промінчик сонця блісне у вікні...

Стойть цибатий журавель на чатах,
Піднявши дзьоба в небо голубе,
І колише старенка добра хата –
Вже стільки літ! – онуків і себе.

Мистецтвознавець. Широко побутували в Україні настінні розписи. Проте вже на кінець XIX ст. декоративні мотиви-розписи традиційного житла втратили свій символічний зміст. Український настінний розпис сягає своїм корінням ще часів трипільської культури. Про це свідчать археологічні знахідки, зокрема, зображення на стінах сови, барвінку, глок з квітами, букетів. Прикладом кольорового оздоблення зрубних будинків є фарбування швів.

Цікавий звичай зберігся на Лемківщині, де на відніх дверях малюють своєрідне Дерево роду (квіт): гілочки з листками барвінку означали жінок та дівчат, які були в родині, гілочки із зірками – чоловіків та підрубків. Коли народжувалася дитина, домальовували нову гілочку, а коли хтось помирає – хрестик.

Пісня «Рідна хата» (Слова і музика Н. Май)

До світла тягнеться душа,
Немов до сонечка дитина.
І тихо, тихо пісня лине.
І серце сум не поліша.
Дівчам по стежці я біжу
Десь у садочку рідна хата
На щастя і тепло багата,
Я спогад в серці бережу.

Приспів:

Хата моя,
Рідна хата моя,
Рута-м'ята,
Хрестатий барвінок.
Найрідніша земля
Там, де виросла,
Де моя
Пролягла стежина.

Матуся пісню заспіва,
Неначе сонечко засяє,
Нічого кращого не знаю,
Як мудрі і прості слова.

Приспів.

Намисто зоряне сплету
І у садочку заблукаво,

Де спати сонечко лягає,
Свою стежину я знайду.

Приспів (2).

Речитатив: Рідна моя хата –
Дитинство, скупане в любистку,
Солов'їні світанки,
Сповнені тепла і ніжності,
Місце, де мене завжди
Люблять і чекають...

Приспів.

Народознавець. Пташки повертаються з вирію,
в'ють собі гніздечка, звірі риоут нори, а людина буде
домівку – в'є своє родинне гніздо...

Саме на чоловічі плечі випадала вся робота, пов'язана з будівництвом оселі. У народі кажуть, що чоловік за життя повинен збудувати дім, посадити дерево, виростити дитину. Дім збудувати не великий, не багатий, а свій.

М. Пимоненко «Українська ніч.
Побачення», 1901 р.

Згадаймо, що зведення нової хати для молодого подружжя було запорукою сімейного щастя, добробуту. Тільки у власній оселі почуваєшся повноправним господарем. Ось чому, створюючи нову сім'ю, юнак мав подбати перш за все про власний будинок. «Моя хата, як доля – рідна й близька, миліше неї ніде нема», – говорить народне при-слів'я. Не дивно, що молода дівчина разом з одруженням мріяла стати повноправною господинею у своїй-таки хаті і бути берегинею свого родинного вогнища.

Пісня «Ой дівчино, шумить гай!»

Ой дівчино, шумить гай,
Кого любиш – забувай, забувай! (Двічі)

Нехай шумить і гуде,
Кого люблю – мій буде, мій буде! (Двічі)

Ой дівчино, серце мое,
Чи підеш ти за мене, за мене? (Двічі)

Не піду я за тебе –
Нема хати у тебе, у тебе. (Двічі)

Підем, серце, в чужую,
Поки свою збудую, збудую. (Двічі)

Постав хату з лободи,
А чужую не води, не води! (Двічі)

Чужа хата такая,
Як свекруха лихая, лихая. (Двічі)

Хоч не лає, так бурчіть,
А все ж вона не мовить, не мовчить. (Двічі)

Викладач. Будівництво житла здавна було важливою подією. Прагнення забезпечити надійність та міцність нової оселі знайшло відбиток у своєрідних віруваннях, звичаях та обрядах: це і вибір місця, часу для будівництва житла, його закладини, закінчення будівництва, перехід у новий дім та багато іншого.

Колись суворо канонізовані та регламентовані обряди, пов'язані з житлом, сьогодні існують у вигляді розрізних елементів і побутують серед невеликої частини сільського населення.

Для того, щоб велося і жилося добре, щоб усі здорові були, слід вибирати для хати щасливе місце. Прослухайте уважно давні поради щодо вибору місця для нової хати і оцініть, чи варто сучаснику відмовитись від них; невже сучасне покоління може проігнорувати ці раціональні зернини тисячолітніх спостережень наших предків?

Фото. Хата поч. ХХ ст.

Для нового житла намагалися знайти таке місце, яке мало задовільнити цілий ряд вимог:

1. Щоб город з хатою та господарськими спорудами виходив до річки, ставка, на долину.
2. Щоб це місце було на землі «спокійній», на ціліні. Бажано на горбку, де немає вологи, де місце тверде і нічого не осунеться.
3. Щоб можна було вдало розмістити господарські споруди.
4. Щоб був зручний під'їзд до двору.
5. Щоб вхід до хати був з південного боку або зі Сходу.

Народознавець 2. Щоб усе велося й жилося добре, щоб усі здорові були, треба вибрати для хати щасливе місце:

– не можна було будувати хату за розмірами меншу від старої, – щоб не зменшилася сім'я;

– ні в якому разі не можна було обирати для будівництва хати місце на садибі родини, де були п'яниці, злодії, де когось вбили чи ще якось осквернили місце, де закопане щось нечисте або там, де часто хворіли люди чи вмерли від пошесті, – бо буде видатися страх, буде водити;

– не були в пошані і ті осиротілі оселі, де були постійні сварки, аморальні стосунки в сім'ї, де була незлагода, – бо «хіба то ж хата була?»;

– не можна будувати на межі, роздоріжжі, на стежках чи дорогах, на перехресті доріг, – щоб доля не розвела родину;

– також не зводили оселі на старовинних місцях поховань, на могилі, особливо вішальників, – щоб не осквернити чи не потривожити душі померлих;

– не будували хати, де колись молотили, – бо будуть чорти молотити;

– не могло бути житла там, де росло дерево, а особливо бузина, терен, груша і вкрай небезпечна калина, – ймовірно тому, що ці дерева полюбляють зволожені ґрунти;

– де був смітник, гноярка, куди виливали помії, нечистоти не зводили хати через дотримання санітарно-гігієнічних норм;

– заборонено було будувати житло, де раніше була храмова споруда чи якесь інше святе місце.

Викладач. Виконавши у своєму виборі даний перелік умов, майбутній господар ще мав практично перевірити правильність обраного місця. Дехто ходив до ворожок, за звичай, розпитували у старих людей.

Ознайомимося лише з деякими із них, про які можна довідатися з досліджені М. Дмитренка «Народні повір'я», М. Сніжна «Батьківський поріг» та Т. Косміної «Традиційне житло».

Народознавець 3. Наші предки перед тим, як зводити житло, здійснювали «пожертву», тобто в одну яму клали гроши, у другу – вовну, а в третю – жито.

У деяких випадках насипали на ніч зерно купками на ті місця, де має бути збудована хата. Якщо три ночі підряд ніхто не розпорпає ті купки зерна, то там можна закладати фундамент, а коли розпорпані, то треба поступитися.

Часом на вподобаному місці сіяли жито: якщо воно росло гарно, то вважалося, що й місце гарне.

Був і ще один звичай. На тому місці, де мала будуватися хата, господар ввечері розкладав спеціально випечени для цього житні хлібини. Вірили, якщо вночі одна з хлібинок зникне, то на цьому місці можна будувати оселю, якщо ж ні – тоді у поселенців не буде здоров'я, у дворі не вестиметься худоба, а господарство із зліднів не вилізе.

Цікавим є, звичайно, і такий обряд: під кожним рогом майбутнього житла забивали дерев'яні кілки або ж клали камінці, біля яких після заходу сонця таємно від чужих очей насипали певну кількість зерен жита або пшениці – 27, 30, 33, 36, 39 тощо, клали на вишитому рушникові хрест, хліб, сіль і залишали яку-небудь посудину з водою. Наступного ранку, до схід сонця, переверяли, в якому стані залишенні речі. Якщо все залишалося незачепленим, а кількість води навіть побільшала, то це було доброю ознакою.

До речі, і донині в багатьох селах і містах України зберігає звичай в один із чотирьох кутів фундаменту замуровувати дрібні монети, а також закорковані пляшки або капсули із посланням до майбутніх поколінь.

Викладач. Як бачимо, повір'я яскраво засвідчують велику повагу до хліба, який – як найвища цінність – використовувався як жертвоприношення в язичницькі часи.

Варто зазначити, що до XIX ст. магічні обряди виконували лише чоловіки.

При будівництві традиційно була взаємодопомога. По селах Полтавської, Харківської, Черкаської та ін. областей ще й сьогодні не забули люди давню добру традицію – будувати житло, клуню чи комору гуртом, толокою. Це напрочуд колективістський, глибоко гуманний звичай. Адже люди йшли працювати гуртом, як правило, до небагатих, котрі потребували допомоги.

Просили на толоку сусідів та родичів, кумів. Оскільки в селі чи не кожен один одному то брат, то сват, то кум, тому й сходилися мало не всі його жителі, що мешкали на одному кутку чи вулиці.

Народознавець 4. Починали рано. Робота йшла швидко і весело. За день «виливали» стіни хати: між дошки клали солому, заливали її розколоною глиною і добре втоптували. І було то справжнісіньке свято спілкування, людської приязні та щирості. Пісні, жарти, приказки так і сипалися. А надто, коли сідали до вече-рі, яка була винагородою за совісну працю. Подавали гарячий куліш, галушки та по чарці горілки. Заможні хазяї готували борщ з курятину чи гусятину, вареники із сиром та сметаною, млинці із салом. Що вже в кого було.

Закладати хату прийнято було навесні. Небажано було починати будівництво у високосний рік, понеділок, середу та на святкові дні, особливо коли цей день присвячений комусь із святих мучеників – бо не доведеш справу до кінця. А ось на Поділлі будівництво починалося у п'ятницю, найкраще, коли був повний місяць, щоб у хаті велося.

Там, де мала бути хата, спочатку викопували рів, ставили ягоря (товсті, короткі колоди, на які клали тесані бруси). Шар брусів, що клався на підвальну, називався вінцем. Така конструкція служила фундаментом житла. Під підвальнини чи на кутках (особливо при першому вінцеві у «світличному кутку», де стоятимуть образи) господар клав гроші – золоті, срібні чи мідні, – «щоб гроші у господаря не переводилися». Жертовними атрибутами виступали також зерно, хліб, вино, трави цілющі та чародійні, квіти, часник, овеча вовна, освячена вода. У стовпах вирубували хрести – «щоб Бог беріг від лиха».

Не менш цікавим є звичай із закладанням сволока. Так О. Семеног зазначає, що «в багатьох селах Глухівщини кожен сволок (обтесана дерев'яна палка) зав'язували вишитим рушником. Старі майстри пояснюють це так: «Аби хазяйська хата була світла, кріпка, багата, і щоб люди не минали і до хати заглядали; щоб щастя в ній велося, щоб добро не перевелося». А рушники потім дарували всім, хто будував хату, на загадку про нову оселю, яка з'явилась в селі.

Народознавець 5. При будівництві хати існував ряд пересторог.

1. Ставити хату треба зрання і навесні.
2. Матеріал на хату купують у лісі, – крім того, що грім запалив.
3. Не можна купувати матеріалу на будівництво з тої хати, де велося недобре життя.
4. Не можна починати будувати у високосний рік, – бо хата спустіє.
5. Коли будують хату і зводять дах, то перев'язують рушниками сволоки, – щоб хата була багата.
6. Щоб будинок стояв довго, перший жертовний атрибут закладали тоді, коли пролітав крук.
7. При закладинах чи зведенні хати навхрест дерево не клали, бо невдовзі буде в домі мрець.
8. Красний кут розташовували лише на Схід.
9. Після закінчення будівництва хати обов'язково роблять вінок з квіток і ставлять на хаті.

Викладач. А яким урочистим, святковим і неймовірно радісним був для господарів день вхідчин, на які запрошували родичів, близьких знайомих, сусідів.

Читець.

Я. Щоголів «Хата»

Наша хата під горою, край долини,
У вишневому садочку та в калині;
Попід лісом млин подався у ставочок,
Через воду перекинувся місточок.
Наші ниви золотіють так, як сонце;
Вишні й сливи лізуть з гілок у віконце.
Нашу гору всі далеко знають,
Добрі люди нашу хату привітують.

Викладач. Сьогодні зовсім небагато збереглося від такого колись розмаїтого обряду новосілля.

Народознавець 6. Згідно із звичаєм, за день до урочистих вхідчин господар залишає на ніч у новій хаті кота і півня – жертву духам дерев чи каменю, з яких зроблена хата. Наступного ж дня старі члени сім'ї беруть у руки ікони, вишитий рушник з хлібом і сіллю, миску з житом, пшеницю, дрібними грішми та пляшкою горілки і входять до нової хати. Літній чоловік (батько, близький родич, кум) іконою чи хлібом-сіллю благословляє на всі боки нове помешкання, освячує свяченою водою, після чого залишає ікону на покуті. Вийшовши на вулицю із хлібом і сіллю на вишитому рушнику, благословляє дітей на щасливе життя в новій хаті. Молоді господарі беруться за кінці рушника, і він заводив їх у нове житло. Літня жінка посипає всіх зерном і дрібними грішми, бажаючи щастя в новому домі. Заносять стіл із хлібом-сіллю – на сите, багате життя.

Кличуть також свого Домовика на нове помешкання. Вірили, що Домовик опікується родинним вогнищем. Тому, коли сім'я перебирається у нову хату, господинятопила востаннє піч в старій хаті, вигрібала весь жар у чистий горщик і промовляла: «Ласкатво просимо, дідуся, на нове житло». І в новій хаті висипала цей жар у піч.

До нової хати запрошуєть зайти родичів та сусідів. Переступивши поріг, гості вітаються (якщо це чоловік, то й ще шапку знімає) і бажають господарям щастя в новій хаті, здоров'я і добра на довгі літа:

- «Здрасťуйте вашій хаті! Щоб ваша хата була багата, щоб на столі завжди була закуска і жарена гуска!»;
- «Здрасťуйте вашій хаті на хліб-сіль багатій. Щоб родилось і плодилось, при здоров'ї завжди жилося!»;
- «Година вам щаслива! Щоб стіні співали, а піч жартувала, щоб ви бачили сонце, світ і діток перед собою!».

Після цього всі дарували подарунки.

Викладач. Взагалі, раніше люди чітко знали, що мали принести на новосілля. Що ж це за речі, довідаємося, якщо відгадаємо загадки:

1. Мене б'ють, товчуть, ріжуть, а все терплю і всім добром плачу. (Хліб.)
2. Ноги в полі, тіло в стодолі, а голова на столі. (Жито.)
3. В землі спала, в літі встала, в міху відпочивала, в млині танцювала – людей годувала. (Пшениця.)
4. В воді росте, в воді кохаеться, а кинь у воду – злякається. (Сіль.)
5. Що то за двір, що має чотири роги і пір'я. (Подушка.)
6. Біле поле полотняне,
Рівно ткане, чисто пране.
А по ньому галка ходить,
За собою нитку водить.

Покрутнеться так і сяк –
Зацвіте червоний мак.
Зазирне і там, і тут
Васильочки зацвітуть.
Застирає навпрошки –
Зажовтіють колоски.
А як пройдеться поволі –
Заряхтять листочки в полі
Біле поле полотняне
Барвистим стане. (Рушник.)

7. В ящику ягідка, вийми, оближи та й назад положи. (Ложка.)

8. А хто в хаті цілуйко? (Кухоль.)

9. Залізний ніс, дерев'яний хвіст. (Молоток.)

10. «Зуби є, а рота немає» або «Зуби залізні цілій ліс розгризли». (Пилка.)

11. Маленький хлопчик у шапці ходить. (Цвях.)

12. При тілі вуха, а голови немає. (Цебер.)

13. Чорне порося у печі гаса. (Сковорода.)

14. Нова посудина, а вся в дірках. (Решето.)

15. Старий отаман всіх годував, як упав, то пропав, ніхто кісток не позбирав. (Горщик.)

16. Ідуть два брати купатися, один одного не наздожене. (Відра на коромислі.)

17. Без серця вродилася, людям пригодилася, дай пити – п'є, попросити – віддає. (Бочка.)

Як бачимо, дарували все, що так необхідно у господарстві: і клуночки зерна, і посуд, і знаряддя праці, і постільну білизну, подушки тощо.

Запам'ятаймо, що, за звичаєм, коли входили перший раз у нову хату, то брали з собою обов'язково хліб і рушник чи скатерку. Дарувати чи вносити старий посуд у нову хату категорично заборонялося.

I, звичайно ж, новосілля закінчувалось співами, танцями, частуванням.

Українська народна пісня «Зеленеє жито, зелене»

(Обробка мелодії: I. Білозір)

Зеленеє жито, зелене,
Хорошії гости у мене.

Зеленеє жито женці жнуть,
Хорошії гости в хаті йдуть.

Зеленеє жито, зелене,
Хорошії гости у мене.
Зеленеє жито за селом,
Хорошії гости за столом.

Зеленес жито, зелене,
Хорошії гости у мене.
Зеленес жито при межі –
Хорошії гости до душі.

Зеленес жито, зелене,
Хорошії гости у мене.
Зеленес жито ще й овес, –
Тут зібрається рід нашувесь.

Викладач. Хата – не тільки житло, а й священне місце. Якщо вірити в те, що душа людська вічна і ми вже колись жили на цій землі, перевтілюючись в іншу сутність після смерті, то саме в цих старих хатах відчувається дух проростання пракореня, причетність до рідної землі, роду і народу.

Читець.

I. Цюпа «Хато моя, рідна батьківська хато!»

«Усім найкращим, що є в моїй душі, завдячу тобі. Ти навчила мене змалку поважати старих, шанувати батька й матір, бути терплячим, чесним і роботячим. Рідна хато моя! Давно я пішов від твоого батьківського порога. Та де б я не був, під якими високими дахами не жив, ніколи не забуду твоєї стріхи, твоєї чистої стелі. Бо хіба може порядний син забути свою матір, свій дім, у якому вперше глянув на світ?

Будь благословенна, хато моя!»

Мистецтвознавець 1. Внутрішнє оснащення було спільним майже для всіх осель України: піч поруч з дверима (праворуч або ліворуч від них); проти печі по діагоналі – покутъ, де стоять стіл; біля печі – піл; біля дверей – мисник та передпічне обладнання. Печі – глинобитні на дерев'яних зрубах, у давнину – курні.

Кожен куток і суміжні зони у хаті мали певні функції і заповнювалися тими предметами, які виражали і закріплювали їх статус.

Усе обладнання та предмети в інтер'єрі традиційної української хати крім своїх основних функцій, – створення зручностей для відпочинку, зберігання різних речей, оздоблення, – мали й символічне значення.

Обов'язковим хатнім атрибутом була розмальована піч, а також місце для дитячої колиски, яка розташовувалася над полом.

Наші далекі предки обожнювали вогонь і вважали піч його захисницею, адже в ній «жив» вогонь. А вогонь – то символ сили, життя, чистоти, світла. Домашнє вогнище осмислювалося як символ неперервності роду, людського життя взагалі. Не випадково схожі слова «дим» (одна із назв вогнища) і «дім» – житло. Піч служила українському селянинові тричі: для опалення житла, як тепле спальне місце і для приготування їжі, випікання хліба.

До неї ставилися як до священного предмета, шанували, тримали в чистоті. Тому піч розмальовували, прикрашали кахлями. При печі, як і при жінці чи дитині, як і перед образами, не можна лихословити («Сказав би, та піч у хаті»). Тож піч відігравала роль не лише осередка тепла, а й духовну, згуртовуючу.

Пізніше, у XIV–XV ст., піч увійшла як поетичний символ до української народної обрядовості. Піч оспівували у весільних піснях. Протягом віків створилася ціла система звичаїв, обрядів, ритуалів. Ось деякі з них:

– Під час приготування у печі їжі заборонялося грюкати дверима, кричати.

– Прибирання світлиці треба було робити від дверей до печі, а не навпаки, причому сміття з хати не виміталося на вулицю; його згортали докупи, а потім спалювали в печі.

– Під час святання дівчина повинна була стояти коло комина печі й колупати глину, сором'язливо опустивши очі.

Піч і хатні предмети (кочерга, коцюба, рогач, хлібна лопата) за народними повір'ями могли відводити зло, очищати, нести добробут.

Мистецтвознавець 2. «Хай буде щедрим ваш стіл», – кажуть, бажаючи комусь достатку в домі, бо стіл і дім здавна поняття нерозривні. Стіл у хаті споконвіку був своєрідним алтарем та жертвником, за яким відбувалися всі обряди сімейного та календарного циклу.

Стіл уособлював ідею єдності, родинної міцності та злагоди. Спrijимався як «годувальник сім'ї», тому завжди був у кутку навпроти печі, у чистій та освітленій частині будинку. Тут і споживали їжу, і працювали, і відзначали урочистості. Як правило, на столі, накритому скатертиною, були хліб-сіль, які символізували нашу прадавню українську гостинність.

Також у хаті були скриня, лави, які стояли вздовж чільної та причілкової стін. На лавах сиділи й спали, майстрували, також готували їжу, тримали кухонне начиння, різали овочі тощо. А довгими зимовими вечорами пряли.

На стінах над столом на поличці було священне місце – тут ставили ікони, які прикрашали вишиваними рушниками. Звичай вимагав мати в господі ікони Богородиці, Святої Трійці, Неопалиму Купину, а також Миколи Угодника, Юрія Святого, Пантелеймона та ін. За ними тримали освячену вербу, гілки калини, засушені квіти.

Отже, українська хата була затишною, світлою – справжнім куточком раю на землі.

Викладач. Хата є найпершим і найсильнішим оберегом для людини. У її інтер'єрі, в організації внутрішнього простору відбиваються багаті українські традиції, символи, життєві правила, звичаї та обряди. Вони відображені в прислів'ях та приказках, зміст яких ми разом і розкриємо (реконструювання фраз):

– «Дорога хата, де родила мене _____» (мати).

– «Не взявши за сокиру, хати _____» (не зробиш).

– «Порожньої хати і муха _____» (не держиться).

– «В порожній хаті сумно _____» (спати).

– «У хаті, як у _____, і сама сидить, як _____» (віночку, квіточка).

– «Де мир, там і лад, там в хаті _____» (благодать).

– «Де хата не метена, там дівка _____» (не плетена).

– «Люди добрі, тепла хата, є що _____» (істи, є де спати).

– «Що хата має, тим і _____» (приймає).

– «Своя хата – своя _____, своя стріха – своя _____» (правда, втіха).

– «Де будь, там будь, а свою хату _____» (не забудь).

– «Рушник на кілочку – хата _____» (у віночку).

– «У своїй хаті й кути _____» (помагають).

– «Не носи сміття під _____» (чужу хату).

– «Хата _____ красна» (господинею).

У народі кажуть: без господаря двір плаче, без господині – хата. Ототожнення хати з батьком і матір'ю здавна закріпилось у свідомості нашого народу. Хто б що не говорив, а вітчизні без рідної хати, без батьківського порога не було й не може бути.

Читець.

Л. Забашта «Мій отчий дім»

Мій отчий дім, де всі стежки мої

Веселками ясними перевиті

Де у садах співають солов'ї,

Де шлях в світі проліг в високім житі.

Мій отчим дім, ти дав усе мені,
Моя маленька біла хата
Ввійшла у серце співом голосним
І словом тиши, яке дарує мати.
Мій отчий дім, не перебути в мені
Пристанищем дитинства тимчасовим,
Даруй мені легенди і пісні,
І мамине до болю рідне слово.

Народознавець. Мамина колискова – це свята і незабутня пісня любові, що линула з вуст любої матусі зранку і до світанку, з дитинства раннього до старості глибокої, що надовго, як струна, бринітиме в серці. Мамина пісня оповита ласкою, загорнена тугою, заколисана серцем. Її чарівний, ніжний голос, шире слово повернатиме нас, вже дорослих, до батьківської оселі, де пройшли найкращі дні.

Пісня «Хата мого дитинства»

(сл. Н. Логвин, муз. В. Дем'янишин)

Колискова пісня
У дитинство кличе,
Ніжний голос мами
В казку поверта.
Журавель у небі
Сумно так курличе -
Загубилась стежка
В прожиті літа.

Приспів:

Хата мого дитинства
Сивим туманом вкрилась.
Хата мого дитинства
Солодко так наснилась.

Пізнаю до болю
Стежечку знайому,
Радісна тополя
Листям тріпотить.
Повертаюсь знову
До гнізда, додому,
Виглядає мати:
Журавель летить.

Приспів.

Хата мого дитинства –
Пахне любисток, м'ята.
Хата мого дитинства –
Вже посивіла мати

Прилетів та мушу
В вирі відлітати,
Вже мені курличуть

Знову журавлі...
Тільки буду завжди
Вічно пам'ятати
Найдорожчу серцю
Стежку на землі.

Приспів.

Хата мого дитинства –
З вікна сльоза скотилася.
Хата мого дитинства
Довго услід дивилась...

Викладач. Пройдуть роки. Мов лелеки у вирій розлетяться діти з теплого маминого гнізда. Та щасливої погожої днини збере вас, мов чайка чаєнят, матуся до рідної світлиці.

Читець.

В. Шаповалов «Хата біла моя...»

У дворі – матіола і м'ята,
І хоч скільки часу не мине,
Хата біла моя, біла хата,
Завжди кличеш до себе мене!

І які б не були лихоліття,
У якій би не був стороні,
Мальв дитинства розквітили сувіття
Не забути ніколи мені...

Лад у хаті розмірений, звичний,
Скриня, покутъ і рідний поріг,
Хліба свіжого запах закличний –
Хата біла – то мій оберіг!

Оберіг, який завжди зі мною,
У яких би не був я краях,
Підпира мене хата стіною
У нелегких життєвих боях...

Хата біла моя, біла хата,
Повертаю до тебе не раз:
У дворі – матіола і м'ята,
А на тині цвіт мальв не погас.

Викладач. Батьківська хата, материнська журлива пісня, дідусяева диво-казка, бабусині вишиванки, цвіт калини біля рідної хати – усе це до болю рідне, наші символи-обереги, наша історія, наша родовідна пам'ять.

В. Скуратівський у книзі «Берегиня» про роль батьківської хати писав так: «Рідна хата! Оспівана в піснях, оловита легендами та переказами, опоетизована майстрами слова й пензля, вона буде завжди симво-

лом добра і надії, її незгасний вогник світитиметься теплом маминої любові, вірою в доброту, високу людяність...»

Читець.

Любіть свою хату, хоч і небагату.
Тут ви бігали до мами дрібними ногами.
Тут ви підростали, Божий світ пізнали.
Звідси батько вас за руку вів до школи на науку.
Гей, нема то в світі краще,
Як та рідна стріха.
Тут є ваше щастя, радість і потіха.

Б. Лепкий

Викладач. «Традиційна українська хата – це колиска нашого народу, де творилася його журлива і оптимістична доля, жеврів і вибухав його гнів, напиналися буденними клопотами, кохалися, народжувалися і вмирали, щоб поступитися місцем наступним поколінням» (А. Данилюк).

Споконвіку хата виконувала своє природне призначення родинного вогнища, де народжувались, оберігали країці сімейні традиції, що потім переходили у спадок дітям: любов до батьків, природи, пісні, до праці.

Читець.

В. Вихруш «Рідна хата»

Хоч сторона моя багата,
Красива квітами й людьми,
Найкраща в світі – рідна хата
Під ясеновими крильми.
У ній тепло, і очі мами,
І доброта її руки,
А над смутними образами
Горять барвисті рушники.
Тут батьків труд і труд матусі,
Поліття чесне, не рясне,
А хліб домашній на обrusi –
Неначе сонце весняне.
Йдемо додолу, як на свято,
Любуємося ворітими:
Найкраща в світі рідна хата
Під ясеновими крильми.

Викладач. Час змінює людину і середовище, в якому вона живе. У наш час архітектура та інтер'єр оселі так само докорінно змінилися. Сучасний житловий будинок цілком урбанізований: збільшилася його площа, маленькі отвори-віконця змінилися на високі і світлі вікна, піч взагалі зникла, її замінили парове опалення та газова чи електрична плити, а на основі традиційного функціонального поділу на кутки виділилися приміщення різного призначення (кухня, ві-

тальня, спальння). Але, мабуть, кожного з вас радує оселя тих господарів, хто зумів зберегти етнічні традиції свого роду. Їх хата, навіть обладнана сучасними меблями, зустрічає гостей своїх чи то старовинним вишитим рушником, серветкою, скатертиною, чи дімотканою доріжкою або килимом. Відчуття сердечної гостинності, спомину чаруючої краси охоплює вас.

Меморіальна хата батьків Г. Сковороди,
Чорнухинський літературно-меморіальний
музей Г. Сковороди

Батьківська хата... Для кожного українця вона є дорогою, неповторною.

У ній, цій простій українській хаті, народжувались майбутні князі і гетьмани, філософи і конструктори космічних кораблів, поети і письменники, селяни та ремісники, наші батьки, бабусі та дідуся.

Її досліджували архітектори і етнографи, про українську хату писали у романах та віршах.

За зразком стокгольмського Скансена за останні сто років поширилися музеї архітектури й побуту, в яких серед іншого демонструються типи традиційного житла різних регіонів. Найбільшими музеями такого типу в Україні є:

- Музей народної архітектури та побуту України;
- Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття;
- Шевченківський гай у Львові;
- Музей архітектури і побуту «Старе село» (Закарпаття).

Стару хату слід поставити на кін майбутнього розвою духовності, надії нашої душі, щоб не втратився зв'язок з минувшиною, щоб не обірвалося наше національне життя.

Читець.

Ти стоїш, небагата й непишна,
виглядаючи з саду в луг.
Рясний цвіт обтрусили вишні
на солом'яний твій капелюх.
Ти приймала і щастя, і лиxo,

Поважала мій труд і піт,
із-під сирої теплой стріхи
ти дивилася жадібно в світ.

Відчиняла ти лагідно двері
Для нового життя і добра,
друзів кликала до вечеरі,
рідна хато моя стара.

Я в тобі розлучився з журбою
і навіки спекавсь біди.

Я прощаюся нині з тобою,
рідна хато моя, назавжди.

В нову хату ідуть твої діти
з сміхом, з піснею, як з вогнем.

Як же радість тобі втійти
під старечим твоїм брилем!

Ти була мені наче мати,
ти служила мені як могла –
кожна кроквочка, кожна лата
не жаліла для нас тепла.

Тож: сьогодні і в тебе свято,
в шибках вогники голубі.

Переходячи в нову хату,
говорю я: – Спасибі тобі!

В. Симоненко

Викладач. Ми низько вклоняємося святій українській берегині – українській хаті. Не забуваймо уроків мудрості і добра цієї прародительки душі українського народу.

Сьогодні наша подорож закінчується, але не зменшується наша потреба до пізнання українських звичаїв і традицій, оберегів і символів нашого народу.

Усі разом. Хай біда і горе обходять ваш дім, добре го здоров'я бажаємо всім!

Пісня «Хата моя, біла хата»

(сл. Д. Луценко, муз. А. Пашкевич)

Хата моя, біла хата,

Рідна моя сторона.

Пахне любисток і м'ята,

Мальви цвітуть край вікна.

Хата моя, біла хата,

Казко тепла й доброти.

Стежка від тебе хрещата

В'ється в далекі світи.

В хаті спокійно й затишно,

Вечір десь бродить в гаю.

Мати задумливо й ніжно

Гладить голівку мою.

Мамо, чого зажурились?

Дайте тепла ваших рук.

В хаті на загадку лишились
Болі й тривоги розлук.

Хата моя, біла хата,
В білому світі одна.
Пахне любисток і м'ята,
Мальви цвітуть край вікна.

В'ється дорога далека
В хату крізь синю рапчу.
Мамо, до вас, як лелека,
В горі щасті лечу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування / Г. Булашев. – К. : Довіра, 1993. – 416 с.
2. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології / Х. Вовк. – К. : Мистецтво, 1995. – 336 с.
3. Данилюк А. Українська хата / А. Данилюк. – К. : Наукова думка, 1991. – 110 с.
4. Дмитренко М. Народні повір'я / М. Дмитренко. – К. : Народознавство, 1997. – 68 с.
5. Лепеха Т. Українознавство : Навч. посіб. / Т. Лепеха. – К. : Просвіта, 2005. – 376 с.
6. Лозко Г. Українське народознавство. Друге доповнене вид. / Г. Лозко. – К. : АртЕК, 2004. – 470 с.
7. Косміна Т. Поселення, житло, забудова / Т. Косміна // Українська минувшина : Ілюстрований етнографічний довідник / За редакцією А. Пономарьова. – К. : Либідь, 1993. – 287 с.
8. Оприск В. Типи поселень / В. Г. Оприск // Історія української культури. У п'яти томах. Том 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII століть). – К. : Наукова думка, 2001.
9. Самойлович В. Народна архітектура України в ілюстраціях / В. Самойлович. – К. : Абрис, 1999. – 281 с.
10. Самойлович В. Українське народне житло (кінець XIX – початок XX століть) / В. Самойлович. – К. : Наукова думка, 1972.
11. Толочко П. Давня історія України / П. Толочко. Кн. 1. – К., 1994.
12. Українознавство : Посібник / Упор. : В. Я. Мацюк, В. Г. Пугач. – К. : Зодіак – ЕКО, 1994. – 399 с.
13. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України : Курс лекцій / А. Пономарьов. – К. : Либідь, 1996. – 272 с.
14. Юрченко П. Дерев'яна архітектура України / П. Юрченко. – К., 1970. – 190 с.